

De ineerstorting van de Internationale

Door Ant. Pannekoek¹

100 jaar na de beweging van Zimmerwald

Welke hergroepering van revolutionairen?

*- bij het nieuw verschijnen van
"De ineerstorting van de Internationale" door Anton Pannekoek -*

Ruim honderd jaar zijn verstreken na de eerste bijeenkomst, midden in de Eerste Wereldoorlog, van de internationalisten in Zimmerwald die uiteindelijk leidde tot het oprichten van een nieuwe, Communistische Internationale.

De situatie in de wereld is anders dan in 1915, maar niet minder dramatisch als we de allesverwoestende oorlogen, de hongersnoden, de vluchtelingenstromen, de klimaatverschuivingen en andere rampen zien waarmee het bestiale kapitaal de aarde en haar bewoners geselt.

Wanneer we de toestand van de arbeidersklasse bekijken, die een mogelijke toekomst voor onze planeet in zich draagt, dan is de toestand niet minder dramatisch. Op wereldschaal talrijker dan ooit, vooral door het verplaatsen van productie naar China en India, en de opkomst van landen zoals Brazilië en Zuid-Afrika, lijkt het proletariaat in ideologisch opzicht meer teneer geslagen dan ooit, in de zin dat zelfs de herinnering aan haar revolutionaire strijd verdwenen is - die nog volop aanwezig was in de zwarte jaren van de contrarevolutie die volgden op de Russische en Duitse revoluties.

Pannekoeks tekst over de ineerstorting van de Internationale, verschenen in augustus 1914 als allereerste tekst van de voormalige linkse oppositie binnen de sociaal-democratie, geeft ons enkele aanwijzingen hoe we het huidige vraagstuk van de hergroepering van revolutionairen kunnen aanpakken.

Geconfronteerd met wat anderen, met name Lenin, vooral zagen het verraad van enkele leiders, onderzoekt Pannekoek eerst de ondergang van de Eerste Internationale (of Internationale Arbeidersassociatie) en past dan deze methode toe op de opkomst en dood van de Tweede (sociaal-democratische) Internationale. Daarbij geven de maatschappelijke, economische en politieke veranderingen aan voor welke uitdagingen het proletariaat telkens staat en welke tactische oplossingen het daarvoor in de strijd zelf ontwikkelt. Pannekoek benadrukt daarbij dat in de ondergang van de oude Internationale telkens de nieuwe tactiek is te vinden die de nieuwe

¹ Voor het eerst verschenen in *De Nieuwe Tijd; Sociaaldemocratisch maandschrift*, jg. 19, 1914, blz. 677/688, ontleend aan www.delpher.nl. In het Engels verschenen als [The Downfall of the International](#) in *The New Review* nr. 11, November 1914. Het artikel verscheen ook in het Duits (*Berner Tagwacht, augustus 1914*) en in het Russisch. In de versie die hier verschijnt is het taalgebruik gemoderniseerd. Tussen vierkante haken zijn titels toegevoegd. In voetnoten vindt de lezer enkele verduidelijkende opmerkingen.

Lenin schreef naar aanleiding van Pannekoeks artikel op 27-10-1914 aan Schljapnikow "De enige die de arbeiders de waarheid heeft verteld - weliswaar niet hardop genoeg en soms niet erg handig - , is Pannekoek, waarvan we zijn artikel aan u hebben doen toekomen (stuur alstublieft de vertaling aan de Russen). Zijn woorden dat het 'geen betekenis meer heeft', wanneer nu de 'leiders' van de door de opportunisten en door Kautsky ten dode gebrachte Internationale bijeenkomen, en proberen de breuk te 'lijmen' — deze woorden zijn de enige socialistische woorden. Dat is de waarheid. Bitter, maar de waarheid. En de arbeiders hebben nu meer dan ooit de waarheid nodig, de hele waarheid, en geen smerige diplomatie, geen lichtvaardig 'aaneenplakken', geen verdekken van het kwaad door gummiresoluties." Lenin *Werke* Bd. 35, blz. 143, Berlin 1979. Lenin *Collected Works*, vol. 15, Moscow, 1966, p. 168. Pannekoeks artikel vertoonde inderdaad al belangrijke verschillen met Lenins opvatting van het falen van de Tweede Internationale, van de toekomstige massabewegingen en van een nieuwe Internationale.

Internationale tot haar uitgangspunt verheft. Dat Pannekoek in 1914 op de kruising tussen oude en nieuwe wegen niet altijd de helderheid heeft gehad die achteraf is ontwikkeld (ten aanzien van de eventuele mogelijkheden van een 'revolutionair' parlementarisme en vakbeweging), vaak na zware praktische en theoretische strijd, valt hem, noch Lenin of Luxemburg te verwijten.

We staan nu op een kruispunt van wegen dat nog raadselachtiger is dan dat in het verleden. De Derde Internationale is in Stalinistische terreur en in de aanloop naar een Tweede Wereldoorlog ten onder gegaan. Er is geen echte 'Vierde' Internationale gekomen en de communistische linkerzijdes die geprobeerd hebben de lessen te trekken uit de klassenstrijd van de periode 1917-1923 zijn ofwel verdwenen (Duits-Hollandse Linkerzijde) ofwel aangetast door Leninisme, versplinterd en ernstig gehavend door sektarisme (Italiaanse Linkerzijde). Het is aan een nieuwe generatie van revolutionairen om zich te verenigen rond wat zij zien als de nieuwe tactiek en door discussie en samenwerking in de arbeidersstrijd de grondslagen te leggen voor een nieuwe internationale.

1-7-2016 F.K.

I.

Juist een halve eeuw is verlopen, sinds in 1864 in Londen onder leiding van Marx de „Internationale Arbeiders-Associatie" gesticht werd; acht jaren later viel ze na de Frans-Duitse oorlog van 1870-71 en de Parijse Commune uiteen. Voor 25 jaren werd op het Congres in Parijs de nieuwe Internationale opgericht. Reeds maakte men zich gereed, op het congres van dit jaar in Wenen dit dubbele jubileum te vieren - daar werd juist een maand tevoren vanuit Wenen de brandfakkel in Europa geslingerd. En met de uitbarsting van de Europese oorlog viel de nieuwe Internationale in puin.

[Opkomst en ondergang van de Eerste Internationale]

Toen de oude Internationale werd opgericht, verkeerde het kapitalisme overal, behalve in Engeland, nog in zijn eerste opkomst; ook zijn politieke vorm, de burgerlijke staat, was nog niet gereed. Alleen in Engeland was de bourgeoisie reeds lang en secuur meester van de staatsmacht; daar was een werkelijke grootindustrie voorhanden met een talrijk proletariaat. Wel was in dit proletariaat ten gevolge van de geweldige opbloei van de industrie sinds 1850 alle revolutionaire gevoel uit de tijd van het Chartisme verloren gegaan; gedemoraliseerd door de prosperiteit was het onverschillig en liberaal geworden. Maar het beschikte toch over vrij sterke organisaties, die in de jaren 60, vooral ten gevolge van de katoencrisis en de snelle technische ontwikkeling, tot scherpe strijd over loon, arbeidstijd en verenigingsrecht genoodzaakt werden en zo een begin van frissere strijdgeest ontwikkelden. Daarentegen was in Frankrijk het kleinbedrijf nog overheersend, al werd het ook door het onder Napoleons protectie kunstmatig opgedreven kapitalisme zeer in het nauw gebracht. In Duitsland groeide juist in dezelfde jaren de kapitalistische industrie krachtig omhoog, drukte het ambacht door zijn concurrentie neer en proletariseerde de ambachtelijke werkers, die bij massa's in de fabrieken werk moesten zoeken. De geest van deze arbeidersmassa's werd dus nog bijna geheel door de kleinburgerlijke opvattingen uit de ambachtelijke tijd beheerst; de haat tegen het kapitaal was niet eenvoudig de vijandschap van de uitgebuite arbeider tegen zijn uitbouter, maar ook tegelijk haat van de bankroete ambachtsman tegen de overmachtige concurrent. De kapitalistische uitbuiting werd, evenals in Engeland in de 20'er en 30'er jaren, niet als een definitieve toestand beschouwd; het sterkste verzet laaide op in de ambachtsslui, die hun oude positie van onafhankelijke vaklui trachtten te redden. Daarom stond niet de vakbeweging in het middelpunt van hun gedachten, maar de productiecoöperatie. Later is de vakbeweging uit de praktische behoefte opgekomen, tegen de geldende theorie in; de geesten werden beheerst door de gedachte, de nieuwe techniek, de overmachtige machine in dienst van de

arbeiders te stellen en hen zo, als geassocieerde producenten, in staat te stellen tegen het kapitaal te concurreren. Deze opvatting treedt zowel in Lassalle's programma van de productieve associaties met staatskrediet tevoorschijn, als in de heerschappij van het Proudhonisme in Frankrijk.

Behalve in Engeland en gedeeltelijk in Frankrijk was de bourgeoisie ook nog niet meester van de staatsmacht. Het burgerlijke programma van de revolutie van 1848, krachtige nationale staten, die alles wat tot eenzelfde natie behoorde, politiek zouden samenvatten, - een voorwaarde voor een krachtige ontwikkeling van het kapitalisme - was in Midden-Europa nog altijd niet verwezenlijkt. Het kleinburgerlijke deel van deze burgerlijke oppositie was radicaal en democratisch, en door zijn eisen stond het in nauwe verbinding met de oppositie van de arbeiders. Zo kwam het, dat allerlei burgerlijk radicalisme, atheïsme en republikaanisme een sterke aanhang onder de arbeiders vond - de congressen van de Internationale tonen er de staaltjes van - en door zijn frasen het eerst ontwakende proletarische klassebewustzijn in de war bracht. De revolutionaire methode was nog altijd die van de burgerlijke revolutie: door gewapenden opstand moesten de arbeiders trachten zich van de heerschappij meester te maken. De internationale politiek van de arbeiders kon nog geen andere dan die van de democratie in het algemeen zijn: strijd tegen alle reactie en met name tegen de sterkste macht en beschermer van de reactie, het Russische Tsarisme. Het is bekend, hoe het optreden van de West-Europese arbeiders en democraten voor het in 1863 tegen Rusland opgestane Polen de stoot tot het oprichten van de Internationale heeft gegeven.

De geschiedenis van deze eerste Internationale is, naast de beginnende organisatie van de klassenstrijd, een voortdurende worsteling tussen deze burgerlijke en kleinburgerlijke opvattingen, en de geest van de meer ontwikkelde arbeidersbeweging, die bij een ontwikkeld kapitalisme past. Uit de Engelse praktijk geboren, door Marx theoretisch geformuleerd, meestal door Engelse gedelegeerden als practici van het ontwikkeldste kapitalisme verdedigd, dringt in de discussies op de congressen deze moderne geest de oude kleinburgerlijke denkbeelden steeds meer terug. Zo werd de Internationale tot een leerschool in de grondbegrippen van het Marxisme en ontwikkelde zich bij de beste kerntroepen klassebewustzijn en inzicht in de moderne tactiek. De noodzakelijkheid van de vakverenigingen, om tegen de kapitalisten voor betere arbeidsvoorwaarden te strijden, en van de zelfstandige politieke strijd ter verovering van de staatsmacht, met het communisme als einddoel - dat was het resultaat van de inwendige twisten in de oude Internationale.

Zij zelf moest nu te gronde gaan. De reeks van oorlogen, die in 1871 ten einde liep, had de nationale wensen van de bourgeoisie bevredigd. Duitsland en Italië waren sterke gecentraliseerde staten geworden, en ook het vrij geworden Hongarije vormde met het overschot van Oostenrijk een levensvatbare staat. In Frankrijk was de republiek gekomen, in Engeland had het merendeel van de arbeiders na een strijd, die vooral door de Internationale geleid was, het kiesrecht gekregen. Overal was in deze landen nu een basis voorhanden, waarop de politieke strijd van de arbeiders kon plaatsvinden. Maar deze strijd kon niet internationaal geleid worden. Zijn zwaartepunt lag in de parlementen van elk land apart; in elk land waren de politieke vormen en tradities, waaraan aangeknoopt moest worden, verschillend. Daarom moest de Internationale in haar nationale secties uiteenvallen. Had de ontwikkeling zich verder geleidelijk, zonder catastrofes voltrokken, dan zouden de secties steeds meer autonoom en onafhankelijk, tegen de inmenging van de "Generalrat" in, opgetreden zijn en deze was steeds meer tot een schaduw geworden. Zoeken wij de oorzaak, waardoor de Internationale onder niet zeer verheffende verschijnselen als in een catastrofe op het Haagse Congres 1872 te gronde ging - nadat de oude tactiek van de plotselinge verovering van de regering door het lot van de Commune van Parijs haar einde vond, die bewees „dat de arbeidersklasse niet maar zo eenvoudig de staatsmacht in handen kan nemen" - dan vinden wij, dat bij haar leden en gedelegeerden een klaar besef van de nieuwe tactiek ontbrak; de verbonden oppositie van de anarchisten, die van de politieke actie niets wilden weten, en de Engelse vakverenigingslui, die zuiver burgerlijke politiek wilden drijven, noopte Marx en zijn aanhangers, er een einde aan te maken.

II. [Opkomst en ondergang van de Tweede Internationale]

Vijfentwintig jaren na de stichting van de eerste Internationale kwamen in Parijs uit 20 landen de vertegenwoordigers van de arbeidersorganisaties tezamen. Tot deelname waren van tevoren de socialistische partijen en de vakverenigingen opgeroepen, die op het standpunt van de klassenstrijd stonden; zo proclameerde de nieuwe Internationale het theoretisch resultaat van haar voorganger als haar basis, als het principe, dat zich praktisch als overwinnende macht had doorgezet. Het uitgestrooide zaad was opgeschoten; overal hadden de langzaam opgekomen socialistische partijen de politieke strijd met klimmend succes gevoerd, en wortelden vast in de proletarische massa's. Onder nieuwe economische verhoudingen was een nieuw geslacht met nieuwe geest opgegroeid. Het kapitalisme stond in volle kracht en heerschappij; tot in het Oosten van Europa en in Amerika had het zich uitgebreid en overal had het onder het kleinbedrijf en het handwerk geweldige opruiming gehouden. Van een kleinburgerlijke oppositie is niets meer te bespeuren. Maar tegelijk vertoonden zich reeds de kiemen van ondergang. De lange depressie, die sinds 1875 op de maatschappij drukte, had zelfs in burgerlijke kringen twijfel aan haar eeuwige levenskracht gewekt; werklozen- en massale kiesrechtbewegingen gaven uiting aan de nood van de arbeiders. In Amerika verkondigden die nieuwe monsterwezens, de trusts, het naderend einde van de eeuw van de vrije concurrentie. Van de oude kleinburgerlijke illusies, om met de kleine middeltjes van de coöperatie de arbeiders uit de klauwen van het kapitaal te redden, hoort men niet meer. De arbeidersklasse staat als enige oppositie tegenover het kapitaal, en helder en duidelijk staat in de kapitalistische maatschappijorde haar nieuwe taak afgetekend: het proletariaat moet de heerschappij veroveren, om het grote productiemechanisme als geheel in haar dienst te nemen en de maatschappelijke productie met behulp van de staatsmacht te organiseren. Verovering van de politieke macht is dus het doel, het parlementarisme is het middel, aangevuld door de strijd voor het algemeen kiesrecht, dat toen in een aantal landen het belangrijkste voorwerp van strijd was. Daarnaast ging, zij het ook door de depressie sterk gehinderd, het opbouwen en de actie van de vakverenigingen ter verkrijging van betere arbeidsvoorwaarden.

De internationale verbinding en haar congressen moesten natuurlijk een ander karakter dan vroeger dragen. Het zwaartepunt bleef in de nationale congressen liggen, waar de partij van ieder land soeverein besliste over haar tactiek en daden. De internationale congressen waren samenkomsten ter beraadslaging van de algemene aangelegenheden, zonder bindende kracht en enkel met morele macht bekleed. Zij gaven daarnaast uitdrukking aan het gevoel van internationale broederschap in de arbeidersklasse. Nadat het overschot van het oude anarchisme uitgestoten was, zijn de congressen van de nieuwe Internationale vooral vervuld met strijd over de parlementaire tactiek.

Weer zijn sindsdien 25 jaren voorbijgegaan; en nog reusachtiger dan in de vorige periode is in deze het kapitalisme omhoog gegroeid. Door een buitengewone prosperiteit begunstigd, die in 1894 op de lange depressie volgde en die zich nu sinds 20 jaren, slechts door enkele korte crisissen onderbroken, achtereenvolgens over alle kapitalistische landen uitgebreid heeft, heeft het kapitaal zich over de gehele wereld verspreid. Het revoluitoneert alle werelddelen, het schudt oude versteende reuzenrijken uit hun duizendjarige starre rust wakker, het maakt zich van alle schatten van de aarde meester en buit alle rassen uit. En overal ontspringt in de harten van de onderdrukten en uitgebuiten de socialistische gedachte, de haat tegen het kapitalisme, vaak nog met nationale vrijheidsdrang gemengd². Socialistische organisaties vindt men reeds in China en Nieuw-Zeeland, in Johannesburg en Honolulu, in Alaska en Soerabaja; uit alle vijf werelddelen waren deelnemers voor het Weense con-

² In 1920 zou Pannekoek daarover het volgende opmerken: "De Russische Revolutie is het begin van de grote opstand van Azië tegen het in Engeland geconcentreerde West-Europese kapitaal. Men heeft hier meestal slechts aandacht voor de invloed [van de Russische Revolutie] op West-Europa, waar de Russische revolutionairen hun hoge theoretische opleiding tot leraren van het naar het communisme strevende proletariaat zijn geworden. Maar wat nog belangrijker is, is haar uitwerking naar het Oosten; en daarom beheersen de Aziatische problemen de politiek van de Sovjet-republiek zelfs meer dan Europese kwesties. Uit Moskou, waar de ene na de andere delegatie van de Aziatische stammen aankomt, gaat de oproep uit naar vrijheid en zelfbeschikking van alle volkeren en de strijd tegen het Europese kapitaal in heel Azië." Anton Pannekoek, *Weltrevolution und kommunistische Taktik*, 1920. Vertaald uit het Duits naar de versie verschenen bij Marxistst.org.

gres aangemeld. Kapitalisme en socialisme beginnen reeds de gehele aarde te overstroomden.

Nog belangrijker dan deze uitbreiding is de innerlijke verandering. Geen gebied van staat of economisch leven is meer te vinden, dat niet onder volkomen heerschappij van het kapitaal gebracht is. Geen klasse staat meer buiten zijn rijk, zoals vroeger de boeren en sommige kleine burgertjes; alles staat in zijn dienst, als uitbuiters of uitgebuites - de gehele bevolking is bij het kapitalisme betrokken, het grootste deel als zijn doodsvijand. Reuzenondernemingen met de volmaaktste machines verenigen honderdduizenden arbeiders onder het commando van weinige grootindustriëlen. Tegelijk is een steeds volmaakter organisatie in plaats van de vroegere anarchische concurrentie gekomen; de eerste trusts voor 25 jaren waren slechts een zwak begin van een georganiseerde concentratie van kapitaalheerschappij, die het gehele economische leven aan de macht van een paar honderd kapitaalmagnaten overlevert. Duitsland en Amerika staan in deze ontwikkeling vooraan; terwijl echter Amerika door zijn reusachtige uitgestrektheid tegelijk nog ruimte voor een talrijke klasse van boeren en kleinere ondernemers biedt, stoot in Duitsland alles dicht en hard op elkaar; daar is de proletarisering van de bevolking, de klassentegenstelling en de klassestrijd tot de grootste felheid gestegen.

Onder deze ontwikkeling moest ook de arbeidersklasse een grote verandering ondergaan. De illusie, dat men door het parlementarisme alleen de heerschappij zou kunnen winnen, is vervlogen; het parlement is steeds meer tot een geldbewilligingsmachine voor de regering geworden, en daarnaast een tribune voor het socialisme, om protesterend tegen het kapitaal te strijden, maar zonder verdere eigen macht. Het proletariaat staat tegenover de reusachtige machtsmiddelen van de moderne staten met niets dan zichzelf, zijn eigen kracht, met de zware taak voor zich, die staatsmacht aan te vallen en te overwinnen. Maar ook zijn kracht is enorm gegroeid. Gegroeid is in de eerste plaats het aantal, de massa van de verdrukten. Nog meer gegroeid is in die massa's de socialistische gedachte, het klassebewustzijn, het verzet: zeer sterke minderheden van de bevolking staan in bijna elk Europees land achter de sociaaldemocratische partij. En het allermeeft is de organisatie gegroeid, de sterkste en onmisbaarste machtsfactor van het proletariaat; in 1889 nog onbeduidend, zijn de vakverenigingen juist door dezelfde prosperiteit geweldig in ledental toegenomen. Als legers van miljoenen staan zij, stevig georganiseerd, door sterke solidariteit samengevoegd, tegenover de machtige kapitalistische patroons.

Maar in deze optrekkende proletarische massa's streeden nog revolutionaire, vooruit drijvende en tegenhoudende, conservatieve krachten met elkaar.

III. [Imperialisme, massabewegingen, reformisme en revisionisme, internationalisme]

De politiek en de ideologie van het moderne grootkapitalisme onderscheidt zich zo sterk van de vroegere burgerlijke politiek, dat zij met een bijzondere naam wordt aangeduid: het imperialisme. Haar economische basis is het exporteren van kapitaal naar andere onontwikkelde werelddelen, die een politieke beheersing van die streken nodig maakt. Elke kapitalistische staat moet thans aan wereldpolitiek doen, zo groot mogelijke gebieden als koloniën of invloedssferen voor zijn kapitaal verwerven en zich krachtig wapenen tegen alle concurrenten, om zijn aanspraken en eisen te doen eerbiedigen; elk land tracht de kern van een wereldrijk, een imperium te worden. Terwijl miljarden voor het versterken van leger en vloot uitgegeven worden, stijgt het gevaar voor een wereldoorlog, die aan telkens nieuwe strijdobjecten dreigt te ontvlammen.

Dit imperialisme heeft de macht van het kapitalisme buitengewoon versterkt. Het beheerst het leven en het denken van steeds bredere kringen van de bevolking: ofschoon als directe belangenpolitiek van het geconcentreerde grootkapitaal ontstaan, heeft het langzamerhand de gehele bourgeoisie veroverd en tot diep in de arbeidersklasse zijn invloed doen gelden. Het heeft aan de bourgeoisie een nieuw ideaal gegeven: het eigen land groot en machtig maken onder de wereldvolken. De bourgeoisie voelt zich weer trots en vol zelfvertrouwen in de

duurzaamheid en innerlijke vastheid van het kapitalisme en haar eigen maatschappij. De intellectuelen, die vroeger allemaal zowat in socialisme liefhebberden, als het enige, wat nog idealen had, die hen boven platte baantjesjagerij konden verheffen, zijn bijna allen naar het nieuwe ideaal overgelopen. In plaats van de oude leuzen van wereldvrede, vooruitgang, democratie, dwepen ze nu met wereldmacht en patriotisme; rassenhoogmoed en verering voor brute kracht en ruwheid vervullen hun geest. Op het socialisme ziet de burgerlijke wereld nu als een achterlijk humaniteitsgeleuter neer, en zij haat het vooral, omdat het antinationaal is en de arbeiders van de nationaal-militaristische politiek vervreemdt. Van werkelijk belangrijke concessies aan de arbeiders is geen sprake meer. Zo maakt het imperialisme de gehele bezittende klasse vast en gesloten, vergroot haar moed, haar energie, haar eenheid en brengt steeds grotere delen van de bevolking onder haar geestelijken invloed. En ook de materiële macht van het kapitaal stijgt: de parlementen laten vrijwillig steeds meer van hun rechten schieten; de staatsmacht wordt steeds meer een absolute regering van kleine klieken van vorsten en adellijke heren, van politici en grootkapitalisten, die haast onbeperkt over de reusachtige machtsmiddelen van de staat beschikken³.

Daartegenover groeit ook de macht van het proletariaat. Door de toenemende militaire druk en de stijgende belastingen groeit in de proletarische en kleinburgerlijke lagen van de bevolking het morrend verzet; deze ontevredenheid vertolkt zich in het telkens grotere stemmental, dat op de sociaaldemocratie als oppositiepartij wordt uitgebracht. Daarnaast komen in het proletariaat als gevolg van de eigen massale concentratie nieuwe vormen van spontaan verzet op - nu eens tegen de gewelddadige onderdrukking van boven, dan weer tot verkrijging of verdediging van politieke rechten - die nieuwe mogelijkheden van strijd naast het parlementarisme en de vakbeweging openen. Zij tonen, dat tegen het imperialisme het strijdmiddel van de arbeiders in massabewegingen bestaat, hetzij als straatdemonstratie, waarvan de kracht in de Pruisische kiesrechtbeweging bleek, hetzij als massastaking, die haar kracht als revolutionaire factor vooral in de Russische revolutie deed kennen. In deze nieuwe strijdvorm gaat de politieke strijd buiten het nauwe kader van het parlementarisme, en vloeit samen met de op reusachtige schaal vergrote strijd van de vakverenigingen, die nu, buiten het enge kringetje van de loonstrijd tredend, tot revolutionaire krachten worden; deze samenvloeiing drukt slechts het feit uit, dat ook grootkapitaal en staatsmacht steeds meer tot één macht ineenvloeien. Deze strijdvorm van de massabewegingen eist een kracht in het proletariaat, een innerlijke vastheid van organisatie, een offervaardige solidariteit, een helder socialistisch inzicht, een revolutionaire energie, die alle nog maar in hoogst onvoldoende mate aanwezig zijn en slechts door dezen strijd zelf kunnen groeien. Maar zij opent toch voor onze ogen het verschiep van een nieuwe periode in de arbeidersbeweging, een periode van revolutionair-aanvallende strijd ter verovering van de staatsmacht, waartegenover de achter ons liggende periode slechts de rol van voorbereiding en verzameling vervult.

Maar tegelijk groeiden ook de verzwakkende en tegenwerkende factoren. Door de geweldige groei van de partij en van de vakverenigingen groeide meteen het leger van beambten, politici, leiders en functionarissen, die als een soort specialiteiten van de overgeleverde strijdvormen daarmee zo vergroeid zijn, waarvan het gehele leven en werkring zo opgaat in de dagelijkse details van parlementswork en organisatieleven, dat zij tot een rem, een hindernis in de weg van de verdere ontwikkeling van de tactiek worden. De parlementaire macht stijgt met het aantal afgevaardigden, en daarmee groeit de neiging tot compromissen met een deel van de burgerlijke klasse, die het lokaas van de kleine hervormingen uitwerpt. In de plaats van de verovering van de staatsmacht, die zo ver af en moeilijk lijkt, treedt de kleinburgerlijke gedachte, dat door kleine hervormingen het kapitalisme dragelijk is te maken. Zo komt het reformisme op, verdringt de klassenstrijd, en beheerst in bijna alle West-Europese landen de socialistische partijen; in Engeland speelt de nieuw opgekomen Arbeiderspartij dezelfde rol en volgt dezelfde politiek. In Duitsland bleef door de scherpe onderdrukking van boven de onverzoenlijke radicale tactiek

³ Pannekoeks theorie van het imperialisme komt deels overeen met die van Rosa Luxemburg en Lenin, maar laat ook belangrijke verschillen zien. Deze verschillen zijn met name in polemieken met Rosa Luxemburg naar voren gekomen, waarin Pannekoek haar economische verklaring en het idee van een economische ineenstorting van het imperialisme bestrijdt. In plaats daarvan beschouwt Pannekoek het imperialisme als een strategie en een sociaal ideaal van de bourgeoisie waarmee zij de maatschappij overheerst. Het proletariaat kan daarom ook het imperialisme bestrijden en overwinnen met de nieuw ontwikkelde tactieken van de massabewegingen. Zie Gerber *Anton Pannekoek*, blz. 100/102.

de politieke strijd beheersen; maar hier ontstonden gelijksoortige verschijnselen uit de reusachtige groei van de organisaties, eerst in de vakbeweging, daarna ook in de partij. De organisatie is het voornaamste machtsmiddel voor de strijd; wordt zij echter groot en sterk, dan wordt zij maar al te licht hoogste doel voor zichzelf; om de organisatie niet in gevaar te brengen, wordt dan de strijd ontweken. De dragers van deze tactiek zijn de beambten, de besturen, die steeds meer tot bureaucraten worden. Zij werden ondersteund door de leidende theoretici, die van het Marxisme een theorie van de afwachtende, voorzichtige verdediging maakten.

De strijd tussen deze verschillende tendensen heeft in de laatste jaren de Duitse partij beheerst. De revolutionaire richting, die steeds op de betekenis en de macht van het imperialisme wees en op de noodzakelijkheid, door scherp-aanvallende tactiek de krachten voor een ontplooiing van massabewegingen te wekken, die op de holheid van de overgeleverde frasen wees, wanneer er geen wil tot revolutionaire daden achter stond, bleef daarbij echter steeds in de minderheid. Dit kwam voor een goed deel daarvandaan, dat uit de arbeidersklasse zelf geen revolutionaire energie opwilde. Daarin treedt de werking van dezelfde prosperiteit voor de dag, die het kapitalisme zo machtig omhoog hief en de arbeidersorganisaties zo sterk deed groeien. In tijden van prosperiteit vermindert de werkeloosheid, stijgen de lonen en worden de kansen in de strijd voor directe verbetering gunstig; de diepe ontevredenheid, die in tijden van crisis en nood de arbeiders tot wanhopig verzet drijft, verdwijnt; ze hebben geen tijd, aan revolutie te denken, zij verliezen de strijdvaardigheid. Zoals de Engelse arbeiders 60 jaren geleden door de opbloei van de industrie gedemoraliseerd werden, zo ging het nu, onder behoud van de oude leuzen, met de arbeiders in Duitsland en in alle andere landen. Deze prosperiteit is de diepste oorzaak voor de onverschilligheid van de massa's en voor hun gemis aan strijdvaardigheid, waardoor de bureaucraten en revisionisten hun gang konden gaan en de arbeidersbeweging verburgerlijkte.

Ook de Internationale deelde in deze ontaarding. De internationale congressen, in het begin vaak het toneel van felle twisten over tactiek (zoals in Parijs en Amsterdam) werden steeds meer, vooral na de stichting van het Internationaal Bureau, tot bureaucratisch georganiseerde vertoningen, door het revisionisme beheerst, opgaande in klein gedoe, zoals in Kopenhagen al scherp tevoorschijn kwam. En Wenen zou waarschijnlijk niet veel anders vertoond hebben, behalve dat het als jubileumcongres nog meer vol zou geweest zijn van schetterende loftuitingen over de voortreffelijkheid, de macht, de onoverwinnelijkheid en de grootheid van onze internationale sociaaldemocratie. Maar toch bleef onder die holheid en uiterlijkheid als diepe grote kern de betekenis van de Internationale als uitdrukking, als belichaming van het internationalisme, dat in de massa's van arbeiders leefde. En dit internationalisme kreeg in de laatste jaren door het toenemende imperialistische oorlogsgevaar een veel diepere betekenis dan vroeger.

In tegenstelling tot de oude Internationale had de nieuwe eigenlijk geen bepaalde buitenlandse of internationale politiek. Haar zwaartepunt lag in de binnenlandse politiek, in de vraagstukken en strijdobjecten, die de ontwikkeling van het kapitalisme in de lange vredesjaren in het eigen land schiep. Dit moest anders worden, toen met het imperialisme en zijn oorlogsvoorbereidingen het gevaar voor scherpe bloedige conflicten steeds groter werd. De internationale politiek werd weer tot een hoofdpunt voor de sociaaldemocratie, - wat niet betekent, dat de personen van haar woordvoerders een klaar begrip van deze taak toonden. Deze internationale politiek moest echter geheel anders zijn, dan de oude van Marx en Engels. Toen ging het om de verdediging van de ontwikkelde politieke vormen en rechten in West-Europa tegen het Tsarisme; maar door de Russisch-Japanse oorlog en vooral door de Russische revolutie was het militaire overwicht van Rusland gebroken. Nu waren in alle landen kapitalisme, imperialisme en militarisme meester, tegen elkaar hun kracht in het scherpste nationalisme zoekend, terwijl het proletariaat daar overal als oppositiepartij tegenover stond, die van een wereldoorlog het meest te lijden zou hebben. Nu kon het doel van de internationale politiek van het proletariaat alleen zijn: behoud van de wereldvrede, bestrijding van de oorlogspropaganda en het oorlogsgevaar, door met zijn gehele macht ertegenin te gaan. Maar deze strijd was alleen internationaal mogelijk, eiste internationaal samenwerken; en in deze taak, de strijd tegen de oorlog, lag de stevige ernstige kern van de Internationale. Op verschillende congressen werd in moties de vijandschap van het proletariaat tegen de oorlog tot uitdrukking gebracht en de plicht uitgesproken, met alle dienstige middelen de oorlog te verhinderen. Het hoogtepunt was het congres in

Bazel 2 jaar geleden, dat, ter bezwering van het oorlogsgevaar bijeengeroepen, dit standpunt in een eenstemmig aangenomen motie en in verklaringen van de belangrijkste partijleiders tot uitdrukking bracht. Wij zijn tot het uiterste offer bereid, verklaarde Jaurès; alle krachten van het proletariaat en van ieder arbeider moeten op deze strijd geconcentreerd worden, sprak Victor Adler; wij zullen ons uiterste best doen, om de wereldvrede en onze gemeenschappelijke toekomst te verzekeren, zei Haase.

Maar in al deze uitingen lag toch nog meer angst voor de oorlog, dan rustige gereedheid en vastbeslotenheid. De gehele uiterlijke vorm, de zitting in de kerk onder plechtig klockgelui, de verhindering van elke ernstige discussie over de strijdmiddelen, die tegen de oorlog gebruikt konden worden - dat alles toonde meer het streven, de regeringen en volken door uiterlijke schijn te imponeren, dan de reële krachten voor een zo zware strijd te organiseren. En toen dan ook het ogenblik kwam, dat de regeringen de oorlog wilden, toen was noch de macht noch de moed voor de strijd tegen de oorlog voorhanden; het internationalisme vervluchtigde zich in rook en de Internationale stortte als een wormstekig wrak in elkaar.

IV. [De nieuwe tactiek en de nieuwe Internationale]

De Oostenrijkse sociaaldemocratie had wel altijd op de onbekwaamheid van de Weense regering gescholden, die niet door een verstandige nationaliteitenpolitiek de Balkanvolken had weten te winnen; maar door haar eigen praktisch en theoretisch nationaal-opportunisme had zij de nationale hartstochten aangewakkerd in plaats van ze scherp te bestrijden. Door nu de Servische regering aan te vallen, werkte zij de plannen van de Oostenrijkse regering in de hand; strijd tegen de oorlog was dus van haar niet te verwachten. Omgekeerd hielden de gesmaade Serviërs zich het best; de Servische sociaaldemocraten verklaarden zich tegen de oorlogskredieten en handelden daarmee in dezelfde lijn als Bebel en Liebknecht in 1870. De Duitse sociaaldemocratie was door organisatie en socialistisch klasse-bewustzijn de sterkste van de wereld; indien ergens, zo moest het hier mogelijk zijn, actief tegen de oorlog op te treden. De bourgeoisie en de regering zijn misschien in het begin ook niet zonder bezorgdheid geweest. Maar uit de bovenvermelde verschijnselen van verburgerlijking is te begrijpen, waarom er van een actie niets kwam. De partij wilde geen strijd, haar massa zomin als haar leiders; zij maakte zich het argument van de regering eigen, dat de oorlog een verdedigingsoorlog, en nog wel tegen het barbaarse Rusland was; de uitingen van Marx werden aangehaald en menigeeen heeft wel gedacht, dat de Duitse regering nu eindelijk de socialistische politiek van Marx ging ten uitvoer brengen. Absolute onkunde omtrent het imperialistische karakter van de moderne oorlogen, en vrees voor een strijd op leven en dood met de machtige Duitse militairstaat werkten samen, om de Duitse arbeiders gewillig in het gareel van het imperialisme te spannen. De rijksdagfractie stemde voor de oorlogskredieten en daarmee was de gehele oude scherpe oppositie tegen het militarisme, de traditie van een halve eeuw, in elkaar gezakt.

Toen was de oorlog beslist. In Rusland weigerden de socialistische Doemaleden, de oorlogskredieten toe te staan; en in Engeland voerde de arbeiderspartij - vasthoudend aan de liberaal-pacifistische traditie - een scherpe strijd tegen de oorlogspolitiek van de regering. Maar in België werd Vandervelde minister, evenals in Frankrijk Guesde, die zijn gehele leven de Duitse radicale parlementstactiek verdedigd had, maar nu de erfenis van Jaurès aanvaardde. In een manifest riepen zij tot strijd tegen „het Duitse imperialisme" op, vóór de vrijheid en zelfstandigheid van de volken - alsof niet de Franse soldaten voor het Franse en Engelse imperialisme vechten! Duitse sociaaldemocraten antwoordden daarop met de argumenten van hun regering, en traden als zaakwaarnemers van de regeringspolitiek op in de neutrale landen. Nergens is in die debatten sprake van het socialisme en van de socialistische plicht, met alle macht de oorlog te verhinderen. Terwijl de arbeiders van Europa, in nationale legers gesplitst, elkaar vermoorden op commando van het kapitaal, is de internationale sociaaldemocratie uiteengespat in troepjes met elkaar kijvende chauvinistische politici.

De tweede Internationale is dood; roemloos is zij in de wereldbrand ten onder gegaan. Maar deze dood is geen toeval. Hij drukt slechts uit, dat de Internationale zichzelf innerlijk overleefd had. Wel mogen een aantal leiders

na de oorlog misschien weer in Brussel bijeenkomen tot een onderonsje en misschien besluiten, de zaak weer op de oude voet voort te zetten. Maar dat is slechts schijn; zulke internationale samenkomsten zouden niet meer betekenis hebben dan bijeenkomsten van liberale parlementsleden of b.v. een congres van veeartsen uit alle landen, om hun gelijksoortige vakbelangen te bespreken. Zij zijn evengoed een doodlopende tak als de internationale congressen, die de anarchisten na 1872 nog herhaaldelijk als voortzetting van de oude Internationale hielden. Het grote, dat tot nog toe achter onze internationale congressen stond: dat zij de belichaming van het internationalisme van het proletariaat waren, is verdwenen, nu het internationalisme in deze vorm zelf machteloos is gebleken.

De ineenstorting van de tweede Internationale is tegelijk de ineenstorting van de tactiek, de methode, de leer, die haar beheerste; het parlementarisme. Niet in de zin, dat de parlementaire strijd zelf nutteloos of overbodig of schadelijk zou zijn geworden; maar de leer van het parlementarisme als methode ter verovering van de staatsmacht heeft schipbreuk geleden. Als methode van voorbereiding en verzameling, van eerste propaganda in de tijd van opkomend kapitalisme was het onmisbaar en behoudt het zijn waarde. Voor de revolutie zijn echter andere methoden nodig, strijdvormen, waarin de massa's zelf moeten optreden. Nadat de tweede Internationale de arbeidersbeweging zo hoog had ontwikkeld, als met de methoden van parlementarisme en vakbeweging mogelijk was, had zij haar taak vervuld; dat de grens bereikt was, bleek uit de ontarding deze oude strijdvormen, die niet meer bronnen van grotere kracht, vaak zelfs bronnen van zwakheid waren. Dat zij deze nieuwe strijdvormen, de massabewegingen, heeft duidelijk gemaakt en hun begin ontwikkeld, is de erfenis, die de tweede Internationale nalaat aan de arbeidersbeweging in de nieuwe periode, die nu voor ons ligt - evenals ook de eerste Internationale te gronde ging, toen ze de strijdvormen van de volgende periode had duidelijk gemaakt. En evenals in het vorig geval was het theoretisch denkbaar geweest, dat de nieuwe tactiek zich geleidelijk uit de oude had ontwikkeld - daarvoor heeft onze kleine revolutionaire groep in de laatste jaren gestreden⁴. Maar zomin als in de maatschappij in het algemeen vindt in de arbeidersbeweging de overgang naar nieuwe vormen geleidelijk plaats. Dat het oude in een catastrofe moest ondergaan, lag ook hier aan het tekortschieten van de dragers van de beweging, die de nieuwe tactiek niet wilden en haar noodzakelijkheid niet begrepen. De val van de Commune was de catastrofe van de eerste Internationale, omdat zij bewees, dat een plotseling in bezit nemen van de staatsmacht door het proletariaat niet voldoende was, en dat een lange tijd van verzameling, socialistische propaganda en opbouw van organisatie nodig is. Het uitbreken van de Europese oorlog van 1914 was de catastrofe van de tweede Internationale, omdat het door de daad bewees, dat met de methoden van parlementarisme en vakactie alleen het proletariaat niet voldoende kracht en weerbaarheid voor een revolutionairen strijd tegen de bourgeoisie kon verkrijgen. De tweede periode van de arbeidersbeweging wordt getypeerd door de grote leiders, de schitterende namen van de parlementariërs, die door hun mond de eisen, de wensen, de idealen van de tot klassebewustzijn komende arbeiders vertolkten: Bebel, de grootste, omdat hij zó helder zag en zuiver voelde, dat hij nooit meer wilde zijn, dan wat een leider in deze periode zijn kon; Jaurès, die alle (burgerlijke) wetenschap van zijn tijd - niet het Marxisme - beheerste en met zijn onverwoestbaar optimisme steeds opnieuw het socialisme op de burgerlijke democratie trachtte te enten; Victor Adler, door diepste mensenliefde voor de lijdende arbeidersklasse gedreven, om al zijn kracht in haar dienst te stellen; Vandervelde, de fijn beschaafde talentvolle academicus, die als zovelen in de dagen van burgerlijk verval tot het socialisme kwam; en zovele andere kleineren. Zij trachtten door hun persoonlijke capaciteit te bereiken, waartoe de innerlijke kracht van de arbeidersmassa's nog niet reikte; hun zelfoverschatting en hun falen was de illusie en de tragedie van het revisionisme. De catastrofe van 1914 is tegelijk de schipbreuk van hun pogen, door bekwaamheid van leiders te volbrengen, wat slechts collectieve daad van de massa's kan zijn.

De nu aanbreekende periode in de arbeidersbeweging zal de periode van de massa's en haar acties zijn. Uit de

⁴ Pannekoek verwijst naar zijn deelname aan de strijd van de *Bremer Linke*. Toen Pannekoek daarbij vanuit de vakbeweging tegenwerking ondervond, nam hij deeltijd ontslag als leraar aan de plaatselijke partijschool om in alle grote steden van Duitsland de standpunten van de 'linkse radicalen' in het debat over de massastaking uit te leggen in massaal bezochte arbeidersbijeenkomsten. Deze strijdbaar volhardende houding is kenmerkend voor Pannekoek, die maar al te vaak en ten onrechte - door vriend en vijand - als 'Nur-Theoretiker' is afgeschilderd.

nieuwe kapitalistische wereld, die uit de oorlog zal ontstaan, met haar geweldiger ontwikkeling, haar fellere klas-sentegenstellingen, haar zwaardere druk op de massa's moet deze strijd opkomen. Misschien zal eerst de bourgeoisie nog pochend zegepralen, zal het proletariaat machtelozer, het socialisme zwakker schijnen dan tevoren, evenals toen na 1871 de toen nieuwe methode uit klein begin hier en daar moest opgroeien; misschien ook zal dadelijk de nieuwe strijd, spontaan en half onbewust, uit de oorlogsellende opkomen. Maar zeker zal het proletariaat opnieuw de strijd beginnen, anders, forser, met nieuwer wetenschap en inzicht, in reusachtiger bewegingen het kapitalisme ondermijnend. Dan zal de nieuwe Internationale opkomen, vaster, dieper, geweldiger, socialistischer dan die, welke nu ineensloot. Op de puinhopen, hoog boven de vlammen van de verschrikkelijke wereldbrand, heffen wij, revolutionaire sociaaldemocraten, de banier van het nieuwe, komende internationalisme omhoog.

C'est la lutte finale, groupons nous et demain
l'Internationale sera le genre humain!⁵

⁵ Refrein van het strijdlid *De Internationale* geschreven na het neerslaan van de Parijse Commune. Diverse Nederlandse vertalingen gaan nogal losjes om met het refrein. Een meer letterlijke vertaling luidt als volgt "Het is de eindstrijd, laten we ons groeperen en morgen zal de Internationale gelijk zijn aan de menselijke soort!"